

Co je lidskost? [1958]

Dnešní myšlenkové a duchovní ovzduší je na celém světě výrazně charakterisováno starostí o člověka. Člověk bývá ovšem pojmán různě a také ona starost mívá rozličnou povahu. Pozoruhodným pokusem je před šesti roky vyšla knížka Jeana Brullera-Vercorse „Les animaux dénaturés“, kterou v překladu A. Hartmannové přinesla ve svém prvním ročníku Světová literatura a která byla nyní vydána knižně v Mladé frontě. V pojetí Vercorsové je lidskost ohrožena především rasismem a nejasnostmi, do nichž se na každém kroku propadá naše pojetí člověka. Autorovy úmysly jsou vážné: za napínavostí a brilancí jeho slovesného umění najdeme hluboké myšlenkové úsilí, které z vědecké utopie činí studii o podstatě lidství.

Situace je asi taková: anthropologická výprava na Nové Guinei slaví vrcholný triumf, když opravdu najde chybějící článek mezi praopem a člověkem. Okolnosti jsou ovšem velmi překvapující: nejde o zkamenělé kosti, nýbrž o živé tvory. Nález se brzo vymkne nezaujatému vědeckému zkoumání a stává se předmětem hospodářských interesů. Testy, jimž jsou podivní tvorové podrobeni, odhalují jejich mimořádné schopnosti, blíží se schopnostem lidským. Perspektiva neobyčejně levných pracovních sil dává zrod velkorysému plánu použití desítek tisíc „tropiů“ při zpracování většiny australské produkce vlny. Ohrožené zájmy anglického vlnářství dosáhnou však nakonec toho, že tropiové jsou prohlášeni za lidi a jsou tak vyňati z vlastnictví Takurské realitní společnosti, která požívá výhradního práva na zužitkování fauny a flory v celé Takuře. Čtenáři je zřejmé, že hlavním cílem tohoto „humánního“ opatření bylo pouhé prolomení monopolu Realitní společnosti na vykořisťování tropiů.

Avšak vedle a spíše napříč tomuto dění se rozvíjí sled událostí neskonale podstatnějších, hlubších, mohutnějších, protože duchovních a mravních: jde o hledání člověka. Problémem jsou ovšem nejprve tropiové, ale otázka je nakonec převrácena způsobem, který je nám dobře znám: vposledu nejde o lidskou přirozenost tropiů, ale o lidské jednání těch, kteří s nimi mají co dělat. Použijeme-li tradičního vyjádření, je otázka, zda tropiové jsou našimi bližními, odmítnuta a zaměněna otázkou případnější: zda my jsme tropiům opravdu bližními.

Problém tropiů je nejprve problémem zoologického třídění a tedy záležitostí značně formální. Brzo se však objeví problém vážnější: jde o ochranu bezbranných tropiů před kořistnickou Realitní společností. Tam po prvé se člověk sklání k svému biologicky chudšímu bratru a jde mu na pomoc. Ale stále ještě si to chce odůvodnit přírodovědecky. Poznává však, že takové úsilí je marné a beznadějně. Nelze stanovit spolehlivou přírodovědeckou definici člověka, která by rozhodla o rodové příslušnosti tropiů. A tak je problém tropiů učiněn (dosti krkolomným způsobem) předmětem práva. Tak se už po druhé člověk sklání, aby se zastal bezbranných tropiů: prokurátor žádá trest za čin spáchaný na malém tvorečku, který byl obětován za své bratry tropie. Soud, který lépe a legitimněji zastupuje lidskou společnost než anthropologové, dlouho, ale stejně marně usiluje o právní řešení. K podstatě problému se blíží teprve filosofující soudce, a tak se vlastní záležitost počíná už přesouvat mimo sám proces. Soudce je nadán zvláštním smyslem pro otázku v její nejhlubší poloze. Ale autor mu kupodivu

nedal mnoho příležitosti k rozvíjení hlubokomyslných teorií. Jistě tomu tak nebylo pouze pro neúnosnost filosofických spekulací v napínavém románu; vždyť celý román je přímo filosofií protkán, a nikterak se nám nezdá, že by to bylo na újmu věci. Nesporně jde tedy o autorův záměr. Pravá povaha lidství se neukáže ve filosofických úvahách; zvláště pak se musí výsledné „špinavé“ rozhodnutí o lidské povaze tropiů, vynucené takřka tlakem hospodářských zájmů, jevit jako fiasko tomu, kdo hledal spásu v jednoznačné, nezvratné a neodvolatelné definici, jíž by byl jednou provždy určen člověk. Soudce je natolik filosof, aby viděl docela jasně: hlavní je, že se tropiům dostalo práva. „Nejspravedlivější pře je většinou spravedlivá jen nádavkem. Aby obstála, k tomu potřebuje vždycky podporu zájmů, které vy nazýváte špinavými. Ale vy a já už víme proč: tato podvojnost jest vepsána do povahy lidskosti.“ Výsledkem je rozpoznání, že lidství není stav, ale důstojenství; že člověk není člověkem jakýmsi přirozeným právem, ale že je uznán za lidskou bytost a přijat do lidského společenství. Tu je však jasno, že lidství musíme hledat ne jako danou vlastnost člověka, ale jako závazek. Cesta k lidství, tak rozumíme, nespočívá ve všestranném rozvíjení přirozených schopností, nýbrž v pomoci druhých, kterou přijímáme již od narození a po celý další život. A jak praví sám autor, větší dokonalost netkví v kostře, ale v něčem docela jiné povahy, tj. v jednání.

Ve Vercorsově knížce je uloženo veliké bohatství; čtěme ji pozorně a konfrontujme s ní své vlastní posice. Bude nám to k užitku.